

Тименко Валентина Миколаївна,
*молодший науковий співробітник відділу навчання
української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: tvm21@ukr.net*

ПІДРУЧНИК УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ЗАСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ ЧИТАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

***Ключові слова:** підручник української літератури,
читацька діяльність, читацька рецепція.*

Національна стратегія сучасного розвитку освіти України вказує на пріоритетність виховання людини інноваційного типу мислення та культури, на формування повноцінного читача, здатного осмислювати процес читання як етап власної творчості і власного духовного розвитку, а отже – виховання духовно багатой особистості, розвиток її художнього мислення, уміння самостійно осягати ідейно-естетичний зміст літературних творів. Програмні документи мають чітко окреслити значення й роль сприйняття та аналізу на різних етапах вивчення літератури як мистецтва слова, через низку конкретних завдань навчального предмета, які ґрунтуються на аксіологічній, літературознавчій та культурологічній змістових лініях, визначених Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти. Під час вивчення літературного твору читання не функціонує як самостійний вид діяльності. Воно органічно поєднується з діяльністю навчальною, яка так само як і читацька, є пізнавальною. У процесі вивчення

літератури відбувається одночасне взаємозв'язане здійснення двох видів діяльності – читацької і навчальної. Тому потреба в читанні характеризується пізнавально-естетичною спрямованістю і є різновидом рецептивно-естетичної потреби в спілкуванні з мистецтвом, а саме – з мистецтвом слова – художньою літературою. Якщо ж конкретизувати мету вивчення української літератури в сучасній школі, то це не тільки підвищення загальної освіченості школяра, а досягнення ним належного рівня сформованості вміння сприймати й усвідомлювати прочитаний художній твір та критичні матеріали про нього, прилучатися до художньої літератури, а через неї – до найголовніших цінностей культури. Основним завданням для створення умов ефективної організації читацької діяльності є визначення методичних прийомів вивчення художнього твору, які сприяли б формуванню стійкого інтересу до читання художньої літератури. Без належної уваги до розвитку художнього сприймання не можна сформувати творчого читача. Провідними за компетентнісного підходу є методи проблемного викладу, частково-пошуковий, дослідницький; прийоми створення ситуації вибору, успіху, рефлексивної підтримки, діалог, проєктивні технології; форми парної, групової, колективної діяльності.

У сучасних умовах провідними *функціями* підручника літератури є *мотиваційна, самоосвітня, розвивальна, управлінська, самоконтролю*. Підручник повинен заохочувати учня до читання, нести певну навчальну інформацію, полегшувати процес засвоєння торетичного матеріалу й володіння читацькими вміннями, розкривати суть пропонованих форм і методів роботи з художнім і науково-популярним текстом, допомогти у виробленні

самостійності, підготувати до створення індивідуальної читацької траєкторії. Навчальна книжка має спрямовувати в інформаційному навчальному середовищі, стати самовчителем із особистісного й читацького розвитку. Читацька діяльність, організована на засадах особистісно зорієнтованого навчання, – це процес діалогічної взаємодії учня і вчителя з текстом, а також учнів з учителем і поміж собою з метою засвоєння змісту твору, розкриття авторської позиції, творення індивідуальних смислів як засобу читацького й особистісного саморозвитку.

А. Фасоля, Т. Яценко, В. Уліщенко, Г. Бійчук, В. Тищенко – автори підручників української літератури для 10–11 класів, розглядають навчальну книгу як засіб самонавчання, формування загальнонавчальних умінь, читацької (предметної) і ключових компетентностей, читацького й особистісного саморозвитку. Головне завдання підручника – зацікавити учня художнім твором як явищем мистецтва слова, специфічним засобом пізнання світу і себе в ньому, навчити самостійно здобувати і застосовувати знання, керувати читацьким і особистісним розвитком. Діалогічність підручника забезпечують запитання і завдання для налагодження взаємодії з художнім текстом, творами інших видів мистецтва. Завдання у формі читацьких діалогів спонукають учнів до активної співпраці, а відповіді однокласників відіграють ключову роль: через взаємодію зі своїми однолітками учні мають можливість вийти за рамки первинної читацької реакції і взяти до уваги інші ідеї та інтерпретації, тим самим розширюючи власну точку зору. Читацька рефлексія допомагає визначити свою роль як читача. Замість єдиної інтерпретації літературного твору учні

вчаться визначати свій власний сенс, співвідносити проблеми літературний твір і власного життєвого досвіду.

«Погляд на художній твір як складник різноманітних площин культури – літератури, історії, мистецтва, культури, особистого життя людини – надає багатовимірності літературній освіті, переконує учня у важливій ролі слова в існуванні особи, нації, людства» (Г. Токмань). Краще розуміння змісту художнього твору і творчого задуму автора відбувається завдяки залученню до аналізу літературних творів музики, живопису, скульптури, театру, що закріплюється досить великою кількістю різноманітних завдань. Ілюстративний матеріал дає можливість для встановлення міжпредметних зв'язків і розгляду твору в культурологічному контексті за допомогою запитань і завдань до картин, ілюстрацій тощо. Усі ілюстрації, світлини, репродукції картин, графічні зображення, розміщені у підручнику, мають прямий зв'язок із текстом відповідної теми. Їхнє використання обумовлене змістовно та емоційно. Ілюстрації – важлива частина мистецького контексту, міжпредметних зв'язків. Вони допомагають зрозуміти специфіку епохи та мистецького напрямку, розкривають світогляд письменника, підсилюють смисли, закодовані у художньому творі, створюють емоційне тло тощо. На прикладі життя і творчості багатьох письменників досліджуються взаємовпливи літератури, музики, театру, художньої творчості та інших видів мистецтва. Різнопланові завдання і запитання для самоперевірки, а також спонукають до подальшого творчого та наукового пошуку, допомагають у розвитку логічного й образного мислення, виявленні міжпредметних та внутрішньопредметних зв'язків не лише між різними літературами, але і між літературою та історією, літературою і психологією тощо. У кожному блоці запитань і завдань є завдання, що спонукають до аналітичної діяльності, спілкування з іншими учнями, здійснення

порівняння тем, ідей, образів в історичному контексті і в контексті світової літератури, використання додаткових джерел, обраних самостійно тощо. Учні навчаються аналізувати колористику, символіку, архетипи, художні деталі, особливості художніх стилів і стилізації, метафоричного мислення; робити глибокий психологічний аналіз життя і мотивацій героїв твору; системно розглядати літературний твір.

Проблема читацької рецепції на сьогоднішній день залишається однією з найактуальніших в сучасній гуманітарній науці. Читання – співтворчий процес. Процес діалогу і обговорення у колі читачів з різними цінностями і перспективами ставить новий акцент на пошук загальної основи для заохочення учнів слухати і реагувати на різні точки зору. У внутрішній структурі літературного твору автором закладені механізми, які проєктують те чи інше читацьке сприймання. У цьому процесі пізнавальні чинники поєднуються з естетичними, створюючи естетичне переживання.

Компетентісно спрямована літературна освіта акцентує увагу на результаті навчання, в якості результату розглядається не сума певної розпорошеної інформації, а здатність школяра використовувати здобуті знання, засвоєну інформацію в комплексі у різноманітних нестандартних умовах, проблемних ситуаціях.

Література

1. Токмань Г. Л. Докторська школа вченої-методиста, професора Ніли Йосипівни Волошиної. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2013. № 5. С. 2–7.

2. Яценко Т. О. Підручник української літератури в контексті сучасних освітніх завдань. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т педагогіки. Київ : Пед. думка. 2016. Вип. 17. С. 560–567.